

Izlūkdienu īstenotā novērošana — pamattiesību garantijas un tiesiskās aizsardzības līdzekļi Eiropas Savienībā. II sējums

Kopsavilkums

Ar Eiropas Savienības Pamattiesību hartas 7. pantu ikvienai personai Eiropas Savienībā (ES) tiek garantētas tiesības uz privātās un ģimenes dzīves neaizskaramību, savukārt ar 8. pantu tiek garantētas tiesības uz personas datu aizsardzību. Tajā noteikts, ka šādi dati ir jāapstrādā godprātīgi un noteiktiem mērķiem un ka ikvienai personai ir tiesības piekļūt saviem personas datiem, kā arī tiesības ieviest labojumus šajos datos. Tāpat tajā ir noteikts, ka atbilstība šiem noteikumiem jākontrolē neatkarīgai iestādei. Ar 47. pantu tiek garantētas tiesības uz efektīvu tiesību aizsardzību, tostarp taisnīgu, atklātu un laikus veiktu lietas izskatīšanu tiesā.

Izlūkdienu īstenošanai ir izšķiroša loma, aizsargājot valsts drošību un palīdzot tiesībaizsardzības iestādēm atbalstīt tiesiskumu. Pieaugot terorisma, kibernetiskā drošības un organizētās noziedzības riskam ES, izlūkdienu darbs kļūst arvien aktuālāks, sarežģītāks un vairāk orientējas uz starptautisko vidi.

Digitālās novērošanas metodes kalpo kā svarīgi izlūkdienu īstenošanas pasākumu līdzekļi — no saziņas un metadatu pārtveršanas līdz datizracēm. Taču ar šīm darbībām var iejaukties dažādās pamattiesībās, jo īpaši privātās dzīves un datu aizsardzībā.

“[[Jebkādu iejaukšanos var pamatot tikai saskaņā ar 8. panta 2. punktu, ja tā atbilst tiesību aktiem, tai ir viens vai vairāki likumiski mērķi, kas minēti 8. panta 2. punktā, un ir nepieciešama demokrātiskā sabiedrībā, lai sasniegtu šādu mērķi [...].”

(ECT 2015. gada 4. decembra spriedums lietā *Roman Zakharov pret Krieviju* [VT], Nr. 47143/06, 227. punkts)

Pēc Snoudena atklājumiem Eiropas Parlaments pieņēma rezolūciju, kurā cita starpā ES Pamattiesību aģentūra (FRA) ir aicināta veikt “padziļinātu izpēti” par pamattiesību aizsardzību novērošanas kontekstā, jo īpaši attiecībā uz tiesiskās aizsardzības līdzekļiem. Atbildot uz to, FRA publicēja 2015. gada ziņojumu par *Izlūkdienu īstenotā novērošana — pamattiesību garantijas un tiesiskās aizsardzības līdzekļi ES. I sējums: dalībvalstu tiesiskais regulējums*.

Daudz kas ir noticis kopš 2015. gada, tostarp nopietni teroristu uzbrukumi, migrācijas spiediens no Vidusjūras reģiona, kā rezultātā tika apturēti Šengenas zonas brīvās pārvietošanās nosacījumi, kā arī arvien pieaugošais kibernetiskā drošības risks. Jaunie apdraudējumi un jaunās tehnoloģijas ir izraisījuši plašas reformas. Vairākas ES dalībvalstis ir ieviesušas tiesisko regulējumu, ar ko stiprina izlūkdatu vākšanu, paplašinot savu tiesību aktu darbības jomas, lai ietvertu plašākas savu izlūkdienu digitālās darbības un uzlabotu uzraudzību un citas drošības garantijas pret ļaunprātīgu izmantošanu.

Tādējādi FRA otrais ziņojums par novērošanu — *Izlūkdienu īstenotā novērošana — pamattiesību garantijas un tiesiskās aizsardzības līdzekļi ES. II sējums: izredzes nozarē un aktualitātes tiesību jomā* — atjaunina aģentūras juridisko analīzi. Tāpat tas papildina šo analīzi ar jomā balstītām atziņām, kas gūtas plašās intervijās ar dažādiem ekspertiem. Kopā abi ziņojumi veido FRA atbildi uz Eiropas Parlamenta pieprasījumu izpētīt novērošanas ietekmi uz pamattiesībām. Šajā kopsavilkumā ir izklāstīti otrā ziņojuma galvenie konstatējumi.

Novērošana: aktualitātes tiesību jomā un izredzes nozarē

FRA veiktās izpētes otrajā daļā ir izvērtēts tiesiskais regulējums attiecībā uz izlūkošanas darbu 28 ES dalībvalstīs, analizēti piemērojami uzraudzības mehānismi un aplūkoti tiesiskās aizsardzības līdzekļi, kas pieejami personām, kuras uzskata, ka ir aizskartas to tiesības.

Tiesiskais regulējums izlūkošanas jomā

Kopš 2015. gada jauni apdraudējumi un jaunas tehnoloģijas ir izraisījušas plašas reformas vairākās ES dalībvalstīs, jo īpaši Francijā, Vācijā, Nīderlandē, Apvienotajā Karalistē un Somijā šobrīd īsteno visaptverošu reformu.

"[Jaunie] tiesību akti ir pozitīvi tādā mērā, ka jautājumi, kas iepriekš nebija skaidri, tagad ir precīzi formulēti."

(Jurists)

Šīs tiesiskās reformas izlūkošanas jomā ir vairojušas pārredzamību. Taču tiesiskais regulējums attiecībā uz izlūkošanas darbu 28 ES dalībvalstīs vēl arvien ir gan ārkārtīgi atšķirīgs, gan sarežģīts. Starptautiskie cilvēktiesību standarti paredz noteikt izlūkdienestu pilnvaras tiesību aktos, kas ir skaidri, paredzami un pieejami. Taču eksperti pauda bažas par nemitīgu skaidrības trūkumu, kas ir būtisks nenoteiktības avots.

"Slepeno dienestu kultūra ir balstīta uz slepenību, bet sabiedrības kultūrai šobrīd ir jābūt pēc iespējas atklātai. Svarīgs slepeno dienestu pastāvēšanas elements ir tas, ko dēvējam par uzticību. Uzticība sabiedrībai, sagaidot, ka tā rīkosies likuma ietvaros. Šai nolūkā ir jāklūst pārredzamākiem, nekā iepriekš."

(Ekspertu struktūra)

"[Tiesību akti] nav izturējuši vairākas skaidrības un paredzamības pārbaudes."

(Ekspertu struktūra)

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvenciju (ECTK) un ES tiesībām jau tas vien, ka pastāv tiesību akti, kas pieļauj novērošanas pasākumus, ir iejaukšanās tiesībās uz privāto dzīvi. Tāpat Eiropas tiesas uzskata, ka izlūkdienestu īstenošana datu vākšana ir iejaukšanās. Šāda iejaukšanās ir jāpamato, lai tā būtu atbilstoša cilvēktiesībām.

Datu vākšana un atspoguļojums

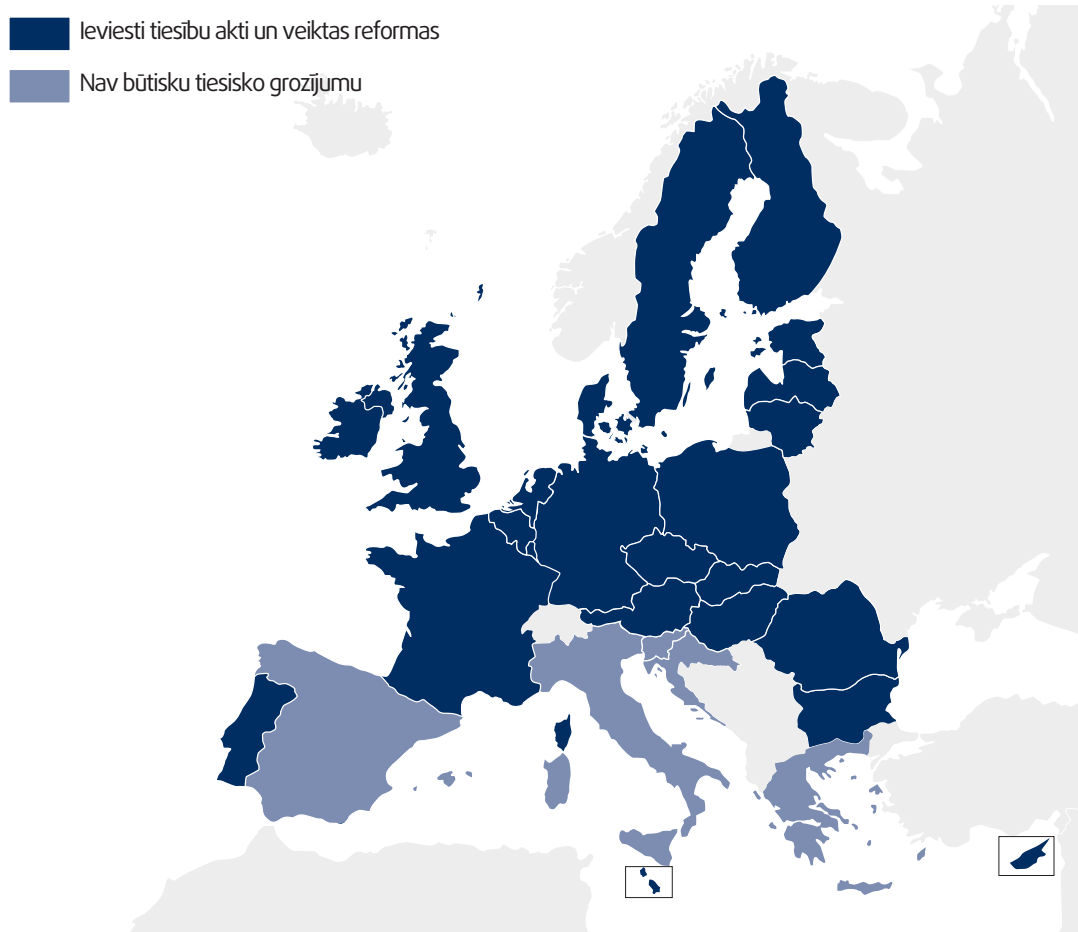
FRA veiktās izpētes otrais posms ir balstīts uz 2015. gada ziņojumu, sniedzot sociāli juridisko analīzi. Jo īpaši tas:

- aktualizē pirmā ziņojuma juridiskos konstatējumus; un
- analizē konstatējumus, kas gūti faktiskā darba intervijās ar tādiem galvenajiem jomas dalībniekiem kā ekspertu struktūrām, parlamentārajām komitejām, tiesu iestādēm, datu

aizsardzības iestādēm, valsts cilvēktiesību aizsardzības iestādēm, kā arī pilsoniskās sabiedrības organizācijām, akadēmiskajām aprindām un plašsaziņas līdzekļu pārstāvjiem.

FRA īstenoja faktisko darbu 2016. gadā, veicot 70 intervijas septiņās ES dalībvalstīs: Apvienotajā Karalistē, Beļģijā, Francijā, Itālijā, Nīderlandē, Vācijā un Zviedrijā. Intervijās tika aplūkots, kā praksē īsteno tiesisko regulējumu izlūkošanas jomā un vai tas atbilst pamattiesībām.

1. attēls. Kopš 2015. gada oktobra reformētais ES dalībvalstu tiesiskais regulējums novērošanas jomā

Avots: FRA, 2017. gads

Piezīmes par terminoloģiju

Vispārēja komunikāciju novērošana

Izlūkdatumus var apkopot, izmantojot tehniskus līdzekļus un plašā mērogā. Šo novērošanas tehnoloģiju sauc dažādi, tostarp "signālu izlūkdati", "stratēģiskā novērošana", "masveida izmeklēšanas pilnvaras", "masu digitālā novērošana" un "datu uzglabāšana vispārējā veidā". Ja vien tas ir iespējams, FRA izmanto valstu tiesību aktos izmantoto terminoloģiju, taču tāpat izmanto terminu "vispārēja komunikāciju novērošana" kā visaptverošu terminu.

Selektīva un neselektīva novērošana

Atkarībā no tā, vai pastāv noteikts mērķis, novērošanas pasākumus var iedalīt selektīvā un neselektīvā novērošanā. "Selektīva novērošana" paredz, ka pastāv iepriekšējas aizdomas par konkrētu personu vai organizāciju. "Neselektīva novērošana" sākas, ja nav iepriekšēju aizdomu vai konkrēta mērķa.

Selektīvo novērošanu zināmā detalizācijas pakāpē regulē teju visas 28 ES dalībvalstis. Savukārt tikai piecās dalībvalstīs šobrīd pastāv detalizēti tiesību akti par vispārēju komunikāciju novērošanu. Garantijas ierobežo ļaunprātīgas izmantošanas potenciālu, un atsevišķās dalībvalstīs tās ir stiprinātas, taču mazākā apmērā attiecībā uz novērošanu, kas koncentrējas uz ārvalstīm. Līdzīgi starptautiskās izlūkošanas sadarbības kontekstā garantijas kopumā ir vājākas un sliktāk pārredzamas, norādot uz nepieciešamību ieviest plašāku regulējumu šādai sadarbībai.

Pārskatbildība

Izlūkdienestu darbu visās 28 ES dalībvalstīs uzrauga dažādas organizācijas, tostarp tiesu iestādes, ekspertu struktūras, parlamentārās komitejas un datu aizsardzības iestādes. Jomā, kurā valda slēpenība, šāda uzraudzība ir būtiski svarīga: tā palīdz

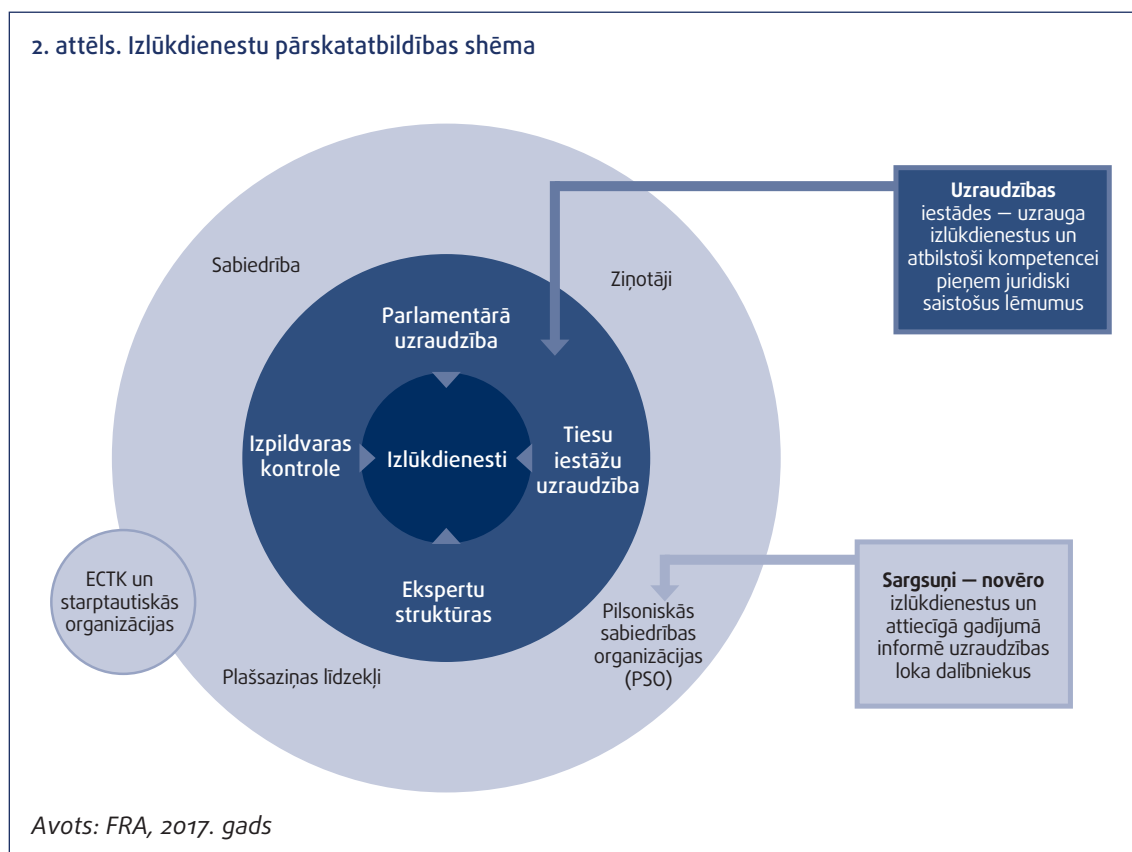
nodrošināt, ka izlūkdienesti ir saucami pie atbildības par to rīcību, kā arī veicina efektīvu iekšējo garantiju attīstību dienestos.

“Uzraudzība nav uzticēšanās trūkums, bet gan vēlēšanās precizēt.”

(Parlamentārā komiteja)

Visbiežāk novērošanas pasākumu uzraudzībā ir iesaistītas tiesu iestādes un ekspertu struktūras. Specializētas parlamentārās komitejas parasti koncentrējas uz valsts stratēģiskajām politikām — šīm mērķim komitejas ir izveidotas 21 dalībvalstī. Datu aizsardzības iestādēm ir būtiskas pilnvaras pār izlūkdienestiem septiņās dalībvalstīs, savukārt pārējās ES dalībvalstīs to pilnvaras ir ierobežotas vai tādu nav galvenokārt tādēļ, ka datu aizsardzības tiesību aktos ir nostiprināti izņēmumi attiecībā uz valsts drošības jautājumiem.

2. attēls. Izlūkdienestu pārskatbildības shēma

Avots: FRA, 2017. gads

Gandrīz visas intervējamās personas no uzraudzības struktūrām apgalvoja, ka tās spēj pretoties ārējai ietekmei, taču daži juristi, pilsoniskās sabiedrības pārstāvji un akadēmisko aprindu pārstāvji apšaubīja gan to neatkarību, gan efektivitāti. Intervētie eksperti uzsvēra, ka ir svarīga pilna piekļuve datiem un informācijai, lai efektīvi veiktu uzraudzību, tāpat kā spēja gūt labumu no šādas piekļuves. Tā kā uzraudzības struktūrās lielākoties strādā tiesību eksperti, reizēm nespējas piekļūt attiecīgajiem datiem un informācijai pamatā ir ierobežotas tehniskās iespējas attiecībā uz uzraudzības funkcijām. Intervējamās personas atzina, ka šie faktori rada problēmu, turklāt darba jutīgums var mazināt vēlmi meklēt ārējo ekspertu palīdzību.

“Ir diezgan grūti runāt par pārredzamību attiecībā uz pakalpojumiem, kuru efektivitāte ir atkarīga no slepenības.”

(Parlamentārā komiteja)

“Uzraudzības struktūrai ir jāspēj strādāt neatkarīgi, pilnu laiku, un tai ir jāspēj specializēties un izvēlēties savu personālu.”

(Ekspertu struktūra)

“Mums ir nepieciešams vairāk datorspeciālistu.”

(Ekspertu struktūra)

Perspektyvi patirtis

Pārredzamības veicināšana uzraudzības darbībās

Dažas ES dalībvalstis sasniedz lielāku pārredzamību, vienlaikus ievērojot nepieciešamo slepenību. Taču uzraudzības struktūru pieeja pārredzamībai dažādās valstīs atšķiras, sākot ar regulāru ziņojumu publicēšanu, līdz tīmekļa vietnēm vai sociālo mediju lietošanai. Sekojiet dažiem piemēriem, kā uzraudzības struktūras veicina pārredzamību.

Regulāri izdod detalizētus ziņojumus

Itālijas Parlamentārajai komitejai valsts noslēpuma kontroles izlūkdienestu un drošības dienestu jautājumos (COPASIR), Francijas Parlamentārajai delegācijai izlūkošanas jautājumos (DPR), Vācijas Parlamentārajai darba grupai (PKGr) un Apvienotās Karalistes Interneta sistēmu konsorcijs (ISC) ir juridiski noteikts pienākums regulāri publicēt ziņojumus. Tas sekmē pārredzamību, regulāri informējot parlamentu un sabiedrību par parlamentāro uzraudzības komiteju darbu.

Itālija, COPASIR (2017); Francija, DPR (2017); Vācija, PKGr (2016); un Apvienotā Karaliste, ISC (2016)

Ziņošana par parlamentāro komiteju sēžu saturu

Apvienotās Karalistes ISC ikgadējā ziņojumā iekļauj saiti uz pārskata periodā notikušo sēžu protokoliem, kas izvietoti tā tīmekļa vietnē, tādējādi nodrošinot būtisku informācijas apjomu par tā darbu.

Apvienotā Karaliste, ISC (2016)

Ziņojumi par novēroto personu skaitu

Francijas Nacionālās izlūkošanas tehniku kontroles komisijas (CNCTR) un Vācijas G10 komisijas gada ziņojumos ir sniegta statistika par to personu skaitu, kas novērotas pārskata periodā. Dati iegūti, īstenojot uzraudzības pilnvaras, kas piešķirtas šīm ekspertu struktūrām.

Francija, CNCTR (2016); Vācija, Federālais parlaments (2017)

Ziņojums par izlūkdienestu sadarbību

Beļģijas Pastāvīgā komiteja I 2016. gada ikgadējā ziņojumā pauda komitejas atbalstu izlūkdienestu starptautiskajai sadarbībai attiecībā uz ārvalstu teroristu kaujiniekiem. Tāpat komiteja ziņojumā izklāsta vairākus principus, uz ko būtu jābalsta starptautiskā sadarbība starp izlūkdienestiem, kā arī tās uzraudzība.

Beļģija, Pastāvīgā komiteja I (2016)

Tāpat kritiski svarīgas ir pilnvaras pieņemt saistošus lēmumus. Lai arī visu ES dalībvalstu uzraudzības sistēmā ietilpst vismaz viena neatkarīga struktūra, dažām trūkst lēmumu pieņemšanas pilnvaru. Tāpat tika uzsvērts publiskās kontroles svarīgums, un daži intervējamie uzskatīja, ka uzraudzības struktūru sagatavotie ziņojumi nav pietiekami informatīvi. Turklāt respondenti uzsvēra, cik svarīgi ir novērst uzraudzības sadrumstalotību, gan valsts, gan starptautiskā mērogā sadarbojoties dažādiem uzraudzības procesā iesaistītajiem dalībniekiem.

“Vai ziņojums tagad ir pilnīgāks? Jā, tā ir, un, manuprāt, pēc Snoudena gadījuma nenoliedzami pieauga spiediens iekļaut plašāku informāciju, un šie jaunie tiesību akti ir labs piemērs, aicinot uz lielāku atklātību, un es domāju, ka turpināsim piemērot spiedienu...”

(Ekspertu struktūra)

“Taču, kas attiecas uz saturiskiem jautājumiem, teiksim tā: ko esam iemācījušies no [ekspertu struktūras]? Cik pārtveršanu ir noticis? Ne tikai to, cik reižu esam tikušies, bet kāda ir bijusi sarunu būtība. Vai tika pieņemti kādi jauni lēmumi? Vai mūsu uzmanības lokā nonāca kādas jaunas tehnoloģijas? Vēlos to zināt.”

(Pilsoniskās sabiedrības organizācija)

“[Ir svarīgi] pārliecināties, ka ikviena struktūra ar pilnvarām šajā jomā saprot, ko var izdarīt... Taču es uzskatu, ka patiesībā ir jāuztraucas par sadrumstalotību, sarežģītību un pārredzamības trūkumu.”

(Datu aizsardzības iestāde)

FRA veiktajā izpētē tika konstatēts, ka starptautiskās izlūkošanas sadarbības uzraudzība ir vājāk attīstīta — 17 dalībvalstīs nav paredzēta šādas darbības uzraudzība, savukārt citās ir ierobežota tās darbības joma. Dažas dalībvalstis ir ieviesušas garantijas, kas ir īpaši pielāgotas starptautiskai izlūkdatu apmaiņai, taču būtisks dalībvalstu skaits (27) nosaka tikai prasību saņemt iepriekšēju izpildvaras apstiprinājumu.

“Arvien vairāk izplatītā valdību prakse savstarpēji pārsūtīt izlūkdatumus un apmainīties ar izlūkdatiem, ko tās ieguvušas, īstenojot slepenu novērošanu — prakse, kuras lietderīgums, apkarojot starptautisko terorismu, jau atkal nav pakļauts apšaubīšanai un kas attiecas gan uz apmaiņu starp Eiropas Padomes dalībvalstīm, savukārt citām jurisdikcijām —, ir vēl viens faktors, kam jāvelti īpaša uzmanība attiecībā uz ārējo uzraudzību un tiesiskās aizsardzības līdzekļiem.”

(ECT 2016. gada 12. janvāra spriedums lietā Szabo un Vissy pret Ungāriju, Nr. 37138/14, 78. punkts)

“Ir izveidojies pārskatatbildības trūkums. Ir zināms, ka visas uzraudzības struktūras uzrauga savus valsts dienestus, taču neviens neizvērtē, kā kopumā noris sadarbība starp slepenajiem dienestiem. Kad mūsu dienesti nosūta informāciju, mēs izvērtējam, kā tie piemēro noteikumus, mēs nezinām, ko ar šo informāciju darīs otrs izlūkdiens, mēs vienmēr redzam tikai vienu pusī, bet otra paliek nezināma.”

(Ekspertu struktūra)

Perspektyvi patirtis

Starptautiskās sadarbības uzlabošana starp uzraudzības struktūrām

Vienlīdzīga piekļuve informācijai, kas iegūta starptautiskās sadarbības rezultātā, ļautu uzlabot starptautisko sadarbību starp uzraudzības struktūrām. 2015. gadā uzraudzības struktūras no Beļģijas, Dānijas, Nīderlandes, Norvēģijas un Šveices uzsāka kopīgu projektu, kurā katra struktūra veic izmeklēšanu valstī saistībā ar ārvalstu teroristu kaujiniekiem. Gala ziņojumam ir jābūt gatavam 2017. gadā; starpposma novērtējumi parāda šādu saskaņotu centienu pievienoto vērtību.

Beļģija, Pastāvīgā komiteja I (2016), 80. lpp.; Nīderlande, CTIVD (2017), 33. lpp.

Tiesiskās aizsardzības līdzekļi

Slepenības nepieciešamība izlūkošanas jomā var ietekmēt gan uzraudzības efektivitāti, gan personu iespējas izmantot tiesiskās aizsardzības līdzekļus pārkāpumu gadījumā. Lai arī tiesības saņemt tiesiskās aizsardzības līdzekļus pastāv slepenās novērošanas kontekstā, tās pēc būtības ir ierobežotas. Intervētie eksperti norādīja, ka dažas tiesiskās aizsardzības struktūras saņem aptuveni 10 līdz 20 sūdzību gadā.

“Vidējais iedzīvotājs nemaz nezina, kurp vērsties ar sūdzību.”

(Datu aizsardzības iestāde)

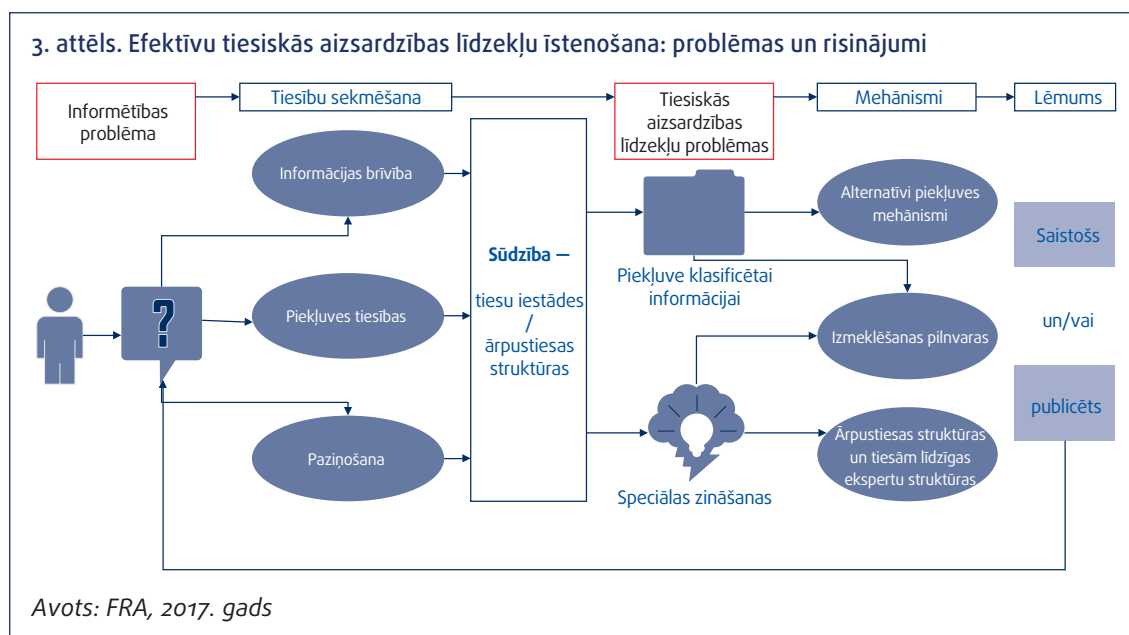
“[Tiesiskais regulējums attiecībā uz ziņotāju aizsardzību] netiek uzskatīts par sevišķi efektīvu. Tāpēc atkal un atkal ir pausts politiskais pieprasījums pēc visaptverošas ziņotāju aizsardzības.”

(Ekspertu struktūra)

“Ideālā gadījumā nekad nevajadzētu atteikt. Uz to es nākotnē vēlētos tiekties; uz [dienestu] izpratni par būtiskiem un tiesiskiem ierobežojumiem.”

(Tiesu iestāde)

Ārpustiesas tiesiskās aizsardzības līdzekļi parasti ir pieejamāki nekā tiesiskie mehānismi, jo tie ir lētāki, ātrāki un ietver mazāk stingrus procesuālos noteikumus. Divdesmit piecas dalībvalstis paredz personām iespēju iesniegt šādās struktūrās sūdzības par novērošanu. Lai nodrošinātu efektivitāti, tiesiskās aizsardzības struktūrām ir nepieciešamas zināmas pilnvaras, it īpaši piekļūt klasificētai informācijai un pieņemt saistošus lēmumus. Ekspertu struktūrām vai datu aizsardzības iestādēm šādas pilnvaras piemīt lielākajā daļā dalībvalstu.

“Manuprāt, šajā ārkārtīgi sarežģītajā jomā valdībai papildus līdzekļiem ir arī tāda priekšrocība, ka tā ir informēta par [dienestu] darbību, kā arī spēja visu [klasificēt], un tā ir problēma. Ir nepieciešama daudz lielāka valsts tiesu pārredzamība, robustums.”

(Pilsoniskās sabiedrības organizācija)

Taču juristi, pilsoniskās sabiedrības un akadēmisko aprindu pārstāvji, ar kuriem notika konsultācijas FRA veiktās izpētes laikā, vairāk tiecās apšaubīt esošo tiesiskās aizsardzības līdzekļu efektivitāti. Tie atzīmēja, ka maz ir tādu, kas ir informēti, ka ir pieejami tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Turklāt tiesības piekļūt informācijai atsevišķās lietās un saņemt paziņojumu

par uzraudzību netiek konsekventi īstenotas. Abos gadījumos tās var ierobežot dažādu, ar valsts drošību saistītu iemeslu dēļ.

“Konkrētajā gadījumā [...] īpašu pilnvaru pielietojumu, šķiet, ir apstiprinājis Iekšlietu un karalistes iekšējo attiecību ministrs, ja ne [izlūkdienesta] vadītājs vai pat [izlūkdienesta] pakļautībā esoša amatpersona, taču to iepriekš neizvērtēja neatkarīga struktūra, kam ir pilnvaras novērst vai izbeigt to [...]. Turklāt post factum pārskatīšana nevar atjaunot žurnālistikas avotu konfidencialitāti pēc tam, kad tā ir sagrauta.”

(ECT 2012. gada 22. novembra spriedums lietā *Telegraaf Media Nederland Landelijke Media B.V. un citi pret Nīderlandi*, Nr. 39315/06, 100.–101. punkts)

Perspektyvi patirtis

Pārredzama tiesību liegšanas kontrole

Nīderlandē un **Vācijā** uzraudzības struktūras izvērtē iemeslus, uz kuru pamata ir liegta informācijas paziņošana vai piekļuve informācijai.

Tā kā Nīderlandē laikā no 2007. līdz 2010. gadam nebija veikta neviena paziņošana, 2013. gadā Izlūkošanas un drošības dienestu uzraudzības komiteja (CTIVD) izlēma uzsākt īpašu izmeklēšanu par informēšanas pienākumu. Nīderlandes uzraudzības struktūra konstatēja, ka tikmēr paziņojumi tika izsniegti 13 personām. Līdzīga izmeklēšana sākās 2016. gadā.

Vācijā G 10 komisija var pieņemt lēmumu paziņot personām, pamatojoties uz izlūkdienestu sniegto informāciju. 2016. gadā uzraudzības struktūra izlēma pagaidām neinformēt 1040 personas/iestādes un vienbalsīgi vienojās, ka 188 personas netiks informētas. Stratēģiskās uzraudzības gadījumos G 10 komisija izskatīja 58 gadījumus attiecībā uz informāciju, kas saistīta ar starptautisko terorismu. Vairumā gadījumu (51) Federālais izlūkdienests (BND) informēja G 10 komisiju, ka personu nevarēja individualizēt ar novērošanas pasākuma palīdzību. Šajos gadījumos komisija nolēma atlikt informācijas sniegšanu; nevienā gadījumā informācija netika liegta uz nenoteiktu laiku; un vienā gadījumā pieņēma zināšanai, ka BND sniedza informāciju.

Skatīt *Nīderlande (CTIVD) (2013) un CTIVD (2016)*, 14. lpp.; *Vācija, Federālais parlaments (Deutscher Bundestag) (2017a)*, 6. un 8. lpp.

Tāpat problemātisks ir tiesu iestāžu un citu ārpus-tiesas struktūru dalībnieku speciālo zināšanu trūkums, risinot slepenības un tehniskos jautājumus. Tiesu iestāžu kontekstā dalībvalstis ir atradušas vairākus veidus, kā risināt šo jautājumu, tostarp, izstrādājot alternatīvas sacīkstes procesus, kas ļautu klasificētas informācijas izmantošanu; radot sadarbības mehānismus, tostarp ar izlūkdienu, lai novērstu speciālo zināšanu trūkumu; un izveidojot tiesu iestādēm līdzīgas iestādes.

Šādi risinājumi pierāda, ka ir iespējams pārvarēt efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu šķēršļus. Tāpat ir iespējams izveidot patiesi skaidru tiesisko regulējumu, izstrādāt atbilstošas garantijas, kā arī nodrošināt spēcīgu uzraudzību, un tas ir labākais veids, kā nodrošināt, ka uzlaboti drošības pasākumi, kas iespējami, pateicoties novērošanai, pilnībā atbilst pamattiesībām.

Galvenie konstatējumi un FRA atzinumi

Turpmāk paustie atzinumi balstās uz FRA veiktās izpētes galvenajiem konstatējumiem par *Izlūkdienu īstenošanu*, kā izklāstīts II sējumā par "izredzēm nozarē un aktualitātēm tiesību jomā".

Paredzēts skaidrs tiesiskais regulējums

Izlūkdienu palīdz aizsargāt valsts drošību. Lai tas noritētu veiksmīgi, tiem nereti ir jāstrādā slepenībā. Taču starptautiskie un Eiropas cilvēktiesību standarti paredz, ka izlūkdienu pilnvarām ir jābūt skaidri noteiktām tiesiskajā regulējumā, kuram ir jāparedz garantijas pret patvaļīgu rīcību, tādējādi kompensējot slepenību. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (ECT) ir lēmusi, ka valsts tiesiskajam regulējumam ir jābūt skaidram, pieejamam un paredzamam. Tā liek dalībvalstīm tiesību aktos nostiprināt minimālas garantijas, piemēram, precizēt tādu nodarījumu būtību, kuru rezultātā var tikt izdoti pārtveršanas rīkojumi, un noteikt to personu kategorijas, kuras var pakļaut novērošanai. FRA faktiskais darbs liecina, ka tiesību aktus novērošanas jomā uzskata par sarežģītiem un ka ir nepieciešams skaidrāks tiesiskais regulējums ar jēgpilnām definīcijām.

FRA atzinums 1

ES dalībvalstīm vajadzētu būt skaidriem, precīziem un visaptverošiem tiesību aktiem izlūkošanas jomā. Valstu tiesiskajam regulējumam vajadzētu būt pēc iespējas detalizētākam attiecībā uz izlūkdienu pilnvarām un novērošanas pasākumiem, ko tie var izmantot. Ievērojama uzmanība tiesību aktos izlūkošanas jomā būtu jāveltī pamattiesību garantijām, ietverot privātās dzīves un datu aizsardzības garantijas attiecībā uz datu apkopošanu, uzglabāšanu un izplatīšanu un piekļuvi tiem.

Plašu konsultāciju un atklātības nodrošināšana likumdošanas procesā

Tiesību aktu izstrādē izlūkošanas jomā būtu jāietver atklātas debates starp galvenajām ieinteresētajām pusēm. Apspriedēs par tiesību aktu projektiem izlūkošanas jomā valdībām būtu jāvelti pietiekams laiks, lai precizētu izlūkdienu vajadzības un paskaidrotu, kādas pamattiesību garantijas ir paredzētas likumprojektā. FRA dati liecina, ka lielākā daļa ES dalībvalstu pēdējo gadu laikā ir reformējušas tiesību aktus izlūkošanas un pretterorisma jomā. Daži no šiem likumdošanas procesiem notika FRA faktiskā darba laikā. Intervētie eksperti uzsvēra nepieciešamību plašāk iekļaut galvenos dalībniekus un ieinteresētās personas tiesību aktu izstrādē izlūkošanas jomā. Dažās dalībvalstīs, nestrīdoties ar jauno tiesību aktu pieņemšanu, notiek sabiedriskā apspriešana tiešsaistē un aktīvas diskusijas parlamentā. FRA 2017. gada *Pamattiesību ziņojumā* ir uzsvērts, ka ir nepieciešama šāda pieeja.

FRA atzinums 2

ES dalībvalstīm būtu jāveic plaša sabiedriska apspriešana ar visām ieinteresētajām pusēm, jānodrošina likumdošanas procesa pārredzamība un jāiekļauj attiecīgie starptautiskie un Eiropas standarti un garantijas, ieviešot reformas tiesību aktos, kas reglamentē novērošanu.

Pietiekamu pilnvaru un kompetenču piešķiršana neatkarīgai izlūkdienestu uzraudzībai

Spēcīga uzraudzības mehānisma izveide ir būtiska izlūkdienestu pārskatbaidības sistēmas daļa. Uzraudzības sistēmai būtu jāatspoguļo izlūkdienestu pilnvaras. Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra paredz, ka uzraudzības struktūrām vajadzētu būt neatkarībām un tām ir jābūt atbilstošām pilnvarām un kompetencēm. FRA veiktās izpētes konstatējumi liecina, ka visu ES dalībvalstu uzraudzības sistēmās ir vismaz viena neatkarīga struktūra. Taču tāpat ir konstatēti pilnīgas neatkarības ierobežojumi, jo dažas uzraudzības struktūras ir lielā mērā atkarīgas no izpildvaras: tām tiesību aktos nav paredzētas saistošu lēmumu pieņemšanas pilnvaras, tām ir ierobežots personāls un budžets un to telpas atrodas valdības ēkās.

FRA atzinums 3

ES dalībvalstīm būtu jāizveido spēcīga uzraudzības sistēma, kas ir atbilstoša pilnvarām un iespējām, kādas piemīt izlūkdienestiem. Uzraudzības struktūru neatkarībai vajadzētu būt nostiprinātai tiesību aktos un piemērotai praksē. ES dalībvalstīm būtu jāpiešķir uzraudzības struktūrām atbilstoši finanšu un cilvēkresursi, tostarp daudzveidīgi un tehniski kvalificēti profesionāli darbinieki. Tāpat dalībvalstīm būtu jāpiešķir uzraudzības struktūrām tiesības uzsākt pašām savu izmeklēšanu, kā arī pastāvīga, pilnīga un tieša piekļuve pilnvaru izpildei nepieciešamajai informācijai un dokumentiem. Dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka uzraudzības struktūru lēmumi ir saistoši.

Uzraudzības stiprināšana ar pietiekamām tehniskām zināšanām

Jo īpaši, ņemot vērā strauji progresējošās tehnoloģijas digitālajā nozarē, būtiski svarīgas ir tehniskās zināšanas un iespējas uzraudzības iestādēs. FRA faktiskais darbs norāda, ka ierobežojumi, kādi piemīt uzraudzības struktūru IT zināšanām un to tehniskajām iespējām pilnībā pieklūt izlūkdatiem, rada un turpinās radīt būtisku problēmu. Intervētie eksperti norādīja, ka reizēm viņiem nākas paļauties uz ārējiem ekspertiem, lai papildinātu savas juridiskās zināšanas. FRA veiktā juridiskā izpēte liecina, ka dažās ES dalībvalstīs tiesību akti skaidri paredz prasību, ka uzraudzības struktūrām ir jābūt tehniskām zināšanām.

FRA atzinums 4

ES dalībvalstu tiesību aktiem būtu jānodrošina, ka uzraudzības struktūrām ir personāls, kam ir nepieciešamās tehniskās zināšanas, lai neatkarīgi novērtētu izlūkdienestu nereti ārkārtīgi tehnisko darbu.

Uzraudzības struktūru pieejamības sabiedrības kontrolei nodrošināšana

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka izlūkdienestus un uzraudzības struktūras par to īstenoto darbību vajadzētu saukt pie atbildības. Tiem vajadzētu būt pārredzamiem un efektīvi jāinformē parlamenti un sabiedrība par savām darbībām. FRA veiktā izpēte liecina, ka dažās dalībvalstīs ir sasniegta lielāka pārredzamība, vienlaikus ievērojot nepieciešamo slepenību. FRA faktiskā darba laikā intervētie eksperti uzskata, ka lielāka pārredzamība ir sevišķi svarīga. Taču uzraudzības struktūru pieeja pārredzamībai dažādās dalībvalstīs būtiski atšķiras, sākot ar regulāru ziņojumu publicēšanu, līdz tīmekļa vietnēm vai sociālo mediju lietošanai.

FRA atzinums 5

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka uzraudzības struktūru pilnvaras ietver publisku ziņošanu, lai palielinātu pārredzamību. Uzraudzības struktūru ziņojumi būtu jānodod atklātībā, un tajos jāietver detalizēti pārskati par uzraudzības sistēmām un saistītajām darbībām (piem., uzraudzības pasākumu atļaujas, notiekošie kontroles pasākumi, ex post izmeklēšanas un sūdzību apstrāde).

Uzraudzības nepārtrauktības veicināšana

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir lēmusi, ka efektīvai uzraudzībai visos procesa posmos ir nepieciešama "nepārtraukta kontrole". FRA veiktajā izpētē visās ES dalībvalstīs ir konstatētas ļoti dažādas uzraudzības struktūras. Ja dažādos uzraudzības posmos — no novērošanas pasākuma apstiprināšanas līdz tā izmantošanas uzraudzībai — ir iesaistītas dažādas struktūras, var rasties trūkumi un savstarpējā pārklāšanās. Šādi trūkumi apdraud garantiju pietiekamību. FRA faktiskais darbs norāda, ka institucionālā un neoficiālā sadarbība starp uzraudzības struktūrām katrā atsevišķā dalībvalstī ir būtiski svarīga.

FRA atzinums 6

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka uzraudzības struktūru pilnvaras papildina cita cita, lai kopumā nodrošinātu nepārtrauktu kontroli un pienācīgas garantijas. Šādu papildināmību var sasniegt ar neoficiālu sadarbību starp uzraudzības struktūrām vai ar likumiskiem līdzekļiem.

Aizsargāto profesiju garantiju stiprināšana

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir lēmusi, ka ir nepieciešams uzlabot garantijas, lai aizsargātu žurnālistikas avotus novērošanas jomā. Tāpat šis princips ir piemērojams citām profesijām, kurām arī ir nepieciešama lielāka aizsardzība tādu vispārējo principu dēļ kā parlamentārās privilēģijas, tiesu varas neatkarība un advokāta un klienta attiecību konfidencialitāte. FRA veiktā izpēte parāda, ka, lai arī pastāv dažādas pieejas, vairākām ES dalībvalstīm ir tiesību akti, kas paredz uzlabotas atļaujas piešķiršanas un apstiprināšanas procedūras, kā arī stingrākas kontroles tādu datu apstrādei, kas apkopoti, novērojot personas, kas ietilpst aizsargāto profesiju grupās.

FRA atzinums 7

ES dalībvalstīm būtu jāizveido īpašas juridiskās procedūras, lai garantētu tādu grupu profesionālās privilēģijas kā deputāti, tiesu iestāžu dalībnieki, juristi un plašsaziņas līdzekļu profesionāļi. Šo procedūru ieviešana būtu jāuzrauga neatkarīgai struktūrai.

Efektīvas ziņotāju aizsardzības nodrošināšana

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir spriedusi, ka būtu jānodrošina civildienesta ierēdņu ziņošana. Ziņotāji var būtiski sekmēt labi funkcionējošu pārskatatbildības sistēmu. FRA veiktajā izpētē dažādās ES dalībvalstīs tika konstatētas atšķirīgas ziņošanas prakses. Intervētie eksperti puda atšķirīgus viedokļus par ziņotāju aizsardzību.

FRA atzinums 8

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina efektīva ziņotāju aizsardzība izlūkdienu dienestos. Šādiem ziņotājiem ir nepieciešams darba jomai īpaši pielāgots režīms.

Uzraudzības struktūru izvērtētu noteikumu piemērošana starptautiskajai sadarbībai izlūkošanas jomā

FRA salīdzinošā juridiskā analīze liecina, ka teju visās dalībvalstīs ir izstrādāti tiesību akti par starptautisko sadarbību izlūkošanas jomā. Taču tikai trešdaļa izlūkdienu dienestu nosaka pienākumu izstrādāt iekšējos noteikumus par procesiem un kārtību, īstenojot starptautisko sadarbību, tostarp attiecībā uz datu apmaiņas garantijām. Gadījumos, kad tādi pastāv, šie noteikumi lielākoties ir slepeni. Tikai dažas dalībvalstis pieļauj starptautiskās izlūkošanas sadarbības līgumu ārējos novērtējumus.

FRA atzinums 9

ES dalībvalstīm būtu jāparedz noteikumi par to, kā notiek starptautiskā izlūkdatu apmaiņa. Šos noteikumus vajadzētu izskatīt uzraudzības struktūrām, kurām būtu jānovērtē, vai izlūkdatu pārsūtīšanas un saņemšanas procesi ir atbilstoši pamattiesībām un ietver piemērotas garantijas.

Ar likumu noteiktas uzraudzības struktūru kompetences attiecībā uz starptautisko sadarbību izlūkošanas jomā

FRA salīdzinošā juridiskā analīze liecina, ka lielākā daļa dalībvalstu tiesību aktu neietver skaidrus noteikumus par to, vai uzraudzības iestādes drīkst pārraudzīt starptautiskās sadarbības apmaiņas. Astoņas ES dalībvalstis nosaka uzraudzības struktūru kompetences attiecībā uz starptautisko izlūkdatu apmaiņu — vai nu ar, vai bez ierobežojumiem; tiesību akti trīs ES dalībvalstīs izslēdz jebkādas neatkarīgas uzraudzības veidus. Pārējās 17 dalībvalstīs tiesiskais regulējums ir interpretējams, lai noskaidrotu uzraudzības struktūru kompetences attiecībā uz starptautisko izlūkdatu apmaiņu.

FRA atzinums 10

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka tiesiskais regulējums attiecībā uz sadarbību izlūkošanas jomā skaidri nosaka uzraudzības struktūru kompetenču apmēru izlūkdienu dienestu sadarbības jomā.

Uzraudzības struktūru atbrīvojums no trešās personas noteikuma

Starptautiskajā izlūkdienestu sadarbībā trešās personas noteikums liedz dienestam bez informācijas avota piekrišanas izpaust trešām personām datus, ko tas ir saņēmis no partnera. FRA veiktajā izpētē ir norādīts, ka trešās personas noteikums pasargā informācijas avotus un garantē uzticēšanos starp izlūkdienestiem, kas sadarbojas. Taču FRA dati liecina, ka uzraudzības struktūras nereti tiek uzskatītas par "trešām personām", līdz ar to tās nevar izvērtēt datus, kas saņemti starptautiskās sadarbības rezultātā. Dažās dalībvalstīs uzraudzības struktūras vairs neuzskata par "trešām personām", tāpēc tām ir pilna pieeja šādiem datiem.

FRA atzinums 11

Neskarot trešās personas noteikumu, ES dalībvalstīm būtu jāapsver iespēja piešķirt uzraudzības struktūrām pilnu pieeju datiem, kas pārsūtīti ar starptautiskās sadarbības starpniecību. Tas paplašinātu uzraudzības pilnvaras attiecībā uz visiem datiem, kas ir pieejami izlūkdienestiem un ko tie apstrādā.

Efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekļu nodrošināšana neatkarīgās struktūrās, kam ir tiesiskās aizsardzības pilnvaras

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekli raksturo izmeklēšanas un lēmumu pieņemšanas pilnvaras, kas piešķirtas tiesu iestādēm un ārpustiesas struktūrām. Jo īpaši tiesiskās aizsardzības struktūrai vajadzētu būt piekļuvei izlūkdienestu telpām un savāktajiem datiem; tai ir jābūt pilnvarām pieņemt saistošus lēmumus; un informēt sūdzību iesniedzējus par izmeklēšanas rezultātiem. Ir jābūt iespējai pārsūdzēt struktūras lēmumu. FRA dati liecina, ka 22 ES dalībvalstīs ir vismaz viena ārpustiesas struktūra, kurai ir tiesiskās aizsardzības pilnvaras. Taču sešās dalībvalstīs šīm struktūrām trūkst pilnvaru izdot saistošus lēmumus un piekļūt klasificētiem datiem.

FRA atzinums 12

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka tiesu iestādēm un ārpustiesas struktūrām ar tiesiskās aizsardzības pilnvarām ir pilnvaras ar kompetences, lai efektīvi novērtētu un izlemtu personu sūdzības saistībā ar novērošanu.

Ārpustiesas struktūru ar tiesiskās aizsardzības pilnvarām pieejamība

FRA dati liecina, ka ārpustiesu uzraudzības mehānismi iedzīvotājiem ir pieejamāki nekā tiesiskās aizsardzības līdzekļi, jo tie ir vienkāršāki, lētāki un ātrāki. FRA salīdzinošā juridiskā analīze norāda, ka 25 ES dalībvalstīs iedzīvotāji novērošanas jomā var iesniegt sūdzību ārpustiesas struktūrā. Desmit dalībvalstīs vienai ārpustiesas struktūrai ir tiesiskās aizsardzības pilnvaras, savukārt lielākajā daļā dalībvalstu iedzīvotāji var iesniegt sūdzību divās vai vairākās struktūrās, kam ir tiesiskās aizsardzības pilnvaras.

FRA atzinums 13

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka iedzīvotājiem ir pieejamas gan tiesu iestādes, gan ārpustiesas struktūras. Sevišķi dalībvalstīm būtu jāidentificē, kādi iespējamie trūkumi liedz efektīvi izskatīt iedzīvotāju sūdzības, kā arī jānodrošina, ka ārpustiesas ekspertu struktūras var vajadzības gadījumā papildināt tiesiskās aizsardzības kopainu.

Informētība par pabeigtiem novērošanas pasākumiem

FRA salīdzinošā juridiskā analīze parāda, ka visās ES dalībvalstīs ir valsts drošības izņēmums tiesību aktos informācijas brīvības jomā. Tāpat FRA konstatējumi liecina, ka visas dalībvalstīs ierobežo personu tiesības tikt informētiem vai tiesības piekļūt saviem datiem, pamatojoties uz izlūkdatu konfidencialitāti un valsts drošības aizsardzību vai notiekošu novērošanas darbību konfidencialitāti. Dažās dalībvalstīs tiesību akti paredz alternatīvus veidus, kā iedzīvotājus informēt par novērošanas pasākumiem, tādējādi sniedzot iespēju izmantot efektīvu tiesiskās aizsardzības līdzekli.

FRA atzinums 14

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka izlūkdienesti veic legītimā mērķa un samērīguma pārbaudes, pirms tās ierobežo piekļuvi informācijai, pamatojoties uz valsts drošību. Kompetentai iestādei būtu jānovērtē konfidencialitātes līmenis. Vai arī kontroles būtu jāveic uzraudzības struktūrām sūdzības iesniedzēju vārdā, ja nav iespējama paziņošana vai izpaušana.

Augsta zināšanu līmeņa nodrošināšana tiesiskās aizsardzības struktūrās

Tiesiskās aizsardzības struktūrām ir labi jāizprot novērošanas tehnikas. FRA faktiskajā darbā tika noteikti veidi, kā neoficiāli risināt tehnisko zināšanu trūkumus. Ir pierādīts, ka apmaiņas starp tiesiskās aizsardzības struktūrām, ekspertu struktūrām un izlūkdienestiem, vienlaikus ievērojot cits cita lomu un neatkarību, vairo izvērtētāju tehnisko izpratni un veicina savstarpējo uzticību. Valstu īstenotā prakse, ieceļot specializētus tiesnešus vai izveidojot specializētas tiesas vai palātas, lai izskatītu sūdzības par izlūkdienestu īstenotu novērošanu, sekmē tiesībaizsardzības zināšanu attīstību šajā jomā. Tāpat šādas sistēmas var sekmēt dažādas procedūras attiecībā uz tiesu piekļuvi klasificētai informācijai.

FRA atzinums 15

ES dalībvalstīm būtu jānodrošina, ka gadījumos, kad tiesām un ārpustiesas struktūrām trūkst atbilstošas speciālās zināšanas, lai efektīvi izskatītu personu sūdzības, ir jāizveido īpašas sistēmas, lai novērstu šos trūkumus. Sadarbība ar ekspertu uzraudzības struktūrām, tehniskajiem ekspertiem vai izlūkdienestu dalībniekiem var atbalstīt efektīvas tiesiskās aizsardzības līdzekļu sistēmas.

Atbalsts citiem dalībniekiem cilvēktiesību jomā

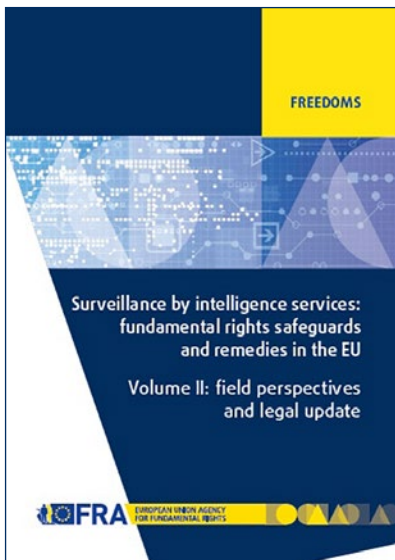
FRA faktiskajā darbā ir uzsvērts, ka valstu cilvēktiesību iestādes, pilsoniskās sabiedrības organizācijas un — atsevišķos gadījumos — tiesībsargu iestādes var spēlēt svarīgu lomu, lai uzlabotu izlūkdienestu pārskatatbildības sistēmu. Taču FRA faktiskais darbs ir arī parādījis, ka pilsoniskās sabiedrības organizācijām nereti trūkst piemēroti līdzekļi, un tikai dažas spēj piedāvāt visaptverošus pakalpojumus iespējami pretlikumīgas novērošanas upuriem.

FRA atzinums 16

ES dalībvalstīm būtu jāpaplašina darbības telpa valsts cilvēktiesību struktūrām un iestādēm un pilsoniskās sabiedrības organizācijām, kas uzraudzības sistēmā var uzņemties spēcīgu "sargsuņa" lomu.

Pieaugot terorisma, kibernetiskā drošības un sarežģītu pārrobežu noziedzīgo tīklu radītajiem draudiem, izlūkdienestu darbs ir kļuvis aktuālāks, sarežģītāks un tam ir spēcīgāks starptautiskais faktors. Šāds darbs var lielā mērā skart pamattiesības, jo īpaši privātās dzīves un datu aizsardzību. Lai arī nepārtraukts tehnoloģiskais progress potenciāli pastiprina šādas iejaukšanās risku, efektīva uzraudzība un tiesiskās aizsardzības līdzekļi var ierobežot jaunprātīgas izmantošanas potenciālu.

Šis ziņojums ir FRA otrā publikācija, atbildot uz Eiropas Parlamenta pieprasījumu veikt padziļinātu izpēti par novērošanas ietekmi uz pamattiesībām. Tajā ir atjaunināta FRA 2015. gada juridiskā analīze par šo tēmu, kas papildināta ar faktiskajā darbā balstītiem ieskatiem, kas gūti plašās intervijās ar plašu izlūkošanas un saistīto jomu, tostarp uzraudzības, ekspertu loku.

Papildu informācija

FRA ziņojuma *Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU. Volume II: field perspectives and legal update* pilns teksts pieejams <http://fra.europa.eu/en/publication/2017/surveillance-intelligence-socio-lega>

Citas saistītas FRA publikācijas:

- FRA, *Surveillance by intelligence services: fundamental rights safeguards and remedies in the EU – Vol. I: Member States' legal frameworks*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2015, <http://fra.europa.eu/en/publication/2015/surveillance-intelligence-services>
- FRA, Eiropas Padome, *Rokasgrāmata par Eiropas tiesību aktiem datu aizsardzības jomā*, Publikāciju birojs, Luksemburga, 2014, http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2014-handbook-data-protection-lv.pdf (pieejama ES valodās)

Pārskats par FRA darbu datu aizsardzības jomā pieejams: <http://fra.europa.eu/en/theme/information-society-privacy-and-data-protection>

Publikāciju birojs

FRA — EIROPAS SAVIENĪBAS PAMATTIESĪBU AĢENTŪRA

Schwarzenbergplatz 11 – 1040 Vīne – Austrija
Tālrunis: +43 158030-0 – Fakss: +43 158030-699
fra.europa.eu – info@fra.europa.eu
[facebook.com/fundamentalrights](https://www.facebook.com/fundamentalrights)
[linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency](https://www.linkedin.com/company/eu-fundamental-rights-agency)
twitter.com/EURightsAgency

ISBN 978-92-9474-038-0

© Eiropas Savienības Pamattiesību aģentūra, 2018
Vāka fotogrāfija: © Shutterstock

TK-02-18-203-LV-N doi: 10.2811/420133